

עיניים פתוחות לשמוע: לפרשת חקת

מבין המורכבות של החוקים והסיפורים בפרשת חקת, בולט בקיצורו ובפשטותו פסוק אחד: "וַיֵּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מְדַבְּרֵי צֶן בְּחֶדְשׁ הָרִאשׁוֹן וַיָּשֶׁב הָעָם בְּקֶדֶשׁ וַתִּמָּת שָׁם מֵרִים וַתִּקְבַּר שָׁם" (במדבר כ, 1). סיפורה של מרים הוא סיפור שמרובים בו סימני המחיקה על פני סימני הכתב. לפעמים נדמה שהמקומות היחידים בהם נזכרת מרים, נותרו כמו פליטים שהצליחו להיחבא מ"דחפורי הקאנון היהודי", אשר ניסו בכל כוחם להרסו ולהחריבו. משרידי דמותה של מרים, נותר בתורה רק מיעוט מדבריה.

לאחר חציית הים, כאשר "משה ובני ישראל" משוררים בשמחה לאלהים, אוספת מרים את כל אלה, אשר אינן נכללות כנראה בביטוי "בני ישראל", היינו הנשים, ויחד איתן שרה שירה גדולה, עצמאית, לפאר את שם אלהים ומעשיו. התורה לא מחקה את השירה הזאת, למרות שהתיאור שלה קצר ומתומצת הרבה יותר מזו של שירת הגברים, אבל המסורת שלנו הדחיקה אותה, והעלימה אותה מן הזיכרון הקולקטיבי – כשאנחנו אומרים "שירת הים", וקוראים אותה בתפילה, אנחנו מתכוונים לשירת משה ולא לשירת מרים. המקרה השני בו נשמעים דבריה של מרים, מוכר גם הוא: בפרשת "בהעלותך", מספרת לנו התורה על שיחתם של מרים ואהרון, שיחה שבה מועלות, כנראה, טענות כנגד נבואתו של משה, ואולי אפילו קריאת תיגר על מנהיגותו הבלעדית. מן הפשט עולה כי שיחה של ממש התנהלה שם באוהל, וכי הדברים נאמרו מפי אהרון ומרים כאחד, אולם העונש האלוהי, כזכור, פוגע במרים לבדה.

מסיפורים אלה אני לומדת, באופטימיות זהירה, שלמרות האיום של "דחפורי הקאנון", יכולים קולות מושתקים, אם הם עקשניים מספיק, להישמע.

בפרשה שלנו, מקשרים חז"ל את מותה של מרים למחסור במים, על סמך הפסוק הבא מיד לאחר תיאור מותה: "ולא היה מים לעדה" (במדבר כ, 2). אני מבקשת לקשר כאן, את מותה של מרים, למחסור בדיבור. כדי לספק מים לעם, אלהים מצווה על משה ואהרון: "ודיברתם אל הסלע" (במ' כ, 8). משה, שכבר בתחילת דרכו כמנהיג מעיד על עצמו: "לא איש דברים אנוכי" (שמות ד, 10), ואהרון שנדם קולו במות עליו בניו, אינם מסוגלים לדבר אל הסלע, ולכן הם מכים בו: "וירם משה את ידו ויך את הסלע פעמים". (במ' כ, 11) בהיעלמה של מרים "המדברת" מחייהם, משה ואהרון נאלמים. בהיעלמן של המילים, מופעלות הידיים, אילמות מטאפורית טומנת בחובה את זרעי האלימות הפיזית.

כוחו של הדיבור ומשמעותיותה של ההשתקה ניכרים גם בהפטרה לפרשתנו (שופטים יא, 1 – 33). יפתח נודר נדר בפיו, ומילותיו בעלות עוצמה כה רבה, עד כי אלהים משתכנע ונותן את בני עמון בידיו. נוסח ההפטרה של מרבית עדות ישראל (ושונים לטובה הם התימנים) מסתיים בניצחון הגדול של יפתח על בני עמון. סיפורה של בת יפתח המשלמת את מחיר הדיבור של אביה מושתק. אמנם הסיפור המקראי אינו מציין את שמה של בת יפתח, אבל הוא מאפשר לה לפתוח את פיה לא רק בדיבור אמיץ

וישר, אלא גם בבכי. במקרה זה, לא המקרא הוא זה ששלח את "דחפורי הקאנון" האימתניים להרוס את דמותה של בת יפתח, אלא אנחנו עצמנו, במסורת קריאת ההפטרה שבנינו לנו, החרבנו את בנינה והשתקנו את קולה.

אני מקווה בכל לבי, שנצליח לאזור כוחות, כיחידים וכקהילה, כדי לאפשר לה, לפחות שבת אחת בשנה, להשמיע שוב את קולה – קולן של אלה המשלמות מחיר על אלימותם ופחדנותם של אחרים; קולן של המושתקות בשמן של האחדות, השמחה והניצחון; קולם הזועק של המשוועים להקשבה ולהכרה; קולם של מי שנרמסו תחת דחפורינו, בין בזדון ובין מתוך עיוורון. מי ייתן ונקיים תפילתו של נחמיה (נחמיה א, 6): יהיו אזנינו קשובות ועינינו פתוחות לשמוע. אולי באמצעות ההקשבה יצמח הדיבור, תעלם האילמות ואיתה גם האלימות.